

Հ. Արսէն Ղ. (տե՛ս Մի գրէք. էջ 276-279). Այսօրեան Սորվիլ-ն իբրեւ տիպար բայ ներկայացուց և լծորդեց: Սորվիլ կը գործածեն Միսիթ. Աբբ., Հյկզ. և Առձեռն., Գարագաջ եւն եւն:

Գեղամի անգիտութեան պաշտպան է միայն Մեծ. Հ. Վարդան Վ. Հացունի, որ հոս ալ կը մերժէ հայ հանրութեան վաւերացուցած և ամենուրեք գործածած սորվիլ-ը և կ'ուզէ որ յանուն աշխարհաբարի ներդաշնակութեան (!) դառնանք այդ խժաւուր և անհանդուրժելի սովորիւ-ին և կամ գործածենք սովորիւ-ը զոր գրաբարն անգամ շատ խնայողութեամբ կը գործածէ, չըսելու համար վերապահութեամբ:

(Շարունակելի)

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼ

ԶԱՆԳՆԵՐ ԶԱՆԳՆԵՐ

Մեր նախորդ ակնարկին մէջ գրական շարժումի հեռաւոր տեսիլքով կ'օրորուէինք, որ սակայն դեռ կը մնայ եթէ ոչ խաւարի՝ բայց անտարակոյս թանձր մառախուղի ծոցին մէջ: Կարծես դեռ կը հնչէ բեկբեկ արձագանգը «Ազդարար»ի ահագանգին. «Աւերակ... և դիակի սարսուռ»:

Եւ դեռ հորիզոնէ հորիզոն նոր ձայներ ալ կը շրջին՝ «Գրական ամուլթիւն», ինչ որ աւելի «Գրասպան անանկութիւն» պէտք է որակուէր. քանի որ խորհող մտքեր չէ որ մեզի կը պակսին, այլ կենսատու ձէթը որ լոյս տայ մեր ճրագին, որ հոլովէ անիւր մեր մամուլին:

Այս տեսակէտով մեծապէս բախտաւոր են մեր Մայր Հայրենիքի մէջ ապրող գրագէտ, բանաստեղծ, ուսուցիչ և ուսումնասէր, որոնք մեր պետութեան բարձր հովանւոյն տակ լծուած են հայ գրի աշխատանքին՝ այն հուժկու թափով որ կը ստեղծէ կառուցումը, կը բարձրացնեն հայ բնակարանին կից՝ հայ Գրասպալատը, ուր կը մթերուի երէկուան մեր գրականութեան ցով նորը, որուն մէջ կէտ մը միայն դեռ մեզ կը խռովէ անհաշտ և անհաշտելի. մեր լեզուի ուղղագրութեան խաթարումը:

Պահ մը թողլով վերելքի հսկայ գոր-

ծունէութիւնը Արեւելքի մէջ՝ դառնանք գաղութահայութեան տուայտանքին:

Անկազմակերպ կեդրոններուն մէջ գաղութի հայութեան սակայն պիտի տեսնենք որ հրաշքներ կը գործուին՝ անձնական նախաձեռնութեամբ և ճիգերով:

Չենք ծածկեր տխուր տեսարանը, օրինակ, պարբերական մամուլին, ուր, ինչպէս ընդարձակ մարզադաշտի մը մէջ, հոս ու հոն ինկածներ կան՝ թերեւս անշընչացած, որոնք այլեւս լոյսին պիտի չժրպտին. ուրիշներ ոգեվարի ճիգերով գայթի-գայթի կը փորձեն դեռ լոյսի և կեանքի ուղին չթողուլ. կան վերջապէս ախոյեաններ ալ որ կը տեսնեն միշտ ոգեպինդ և անվհատ:

Մեր պարբերական մամուլին մէջ մաւրող աստղերէն մէկն եղաւ Կէօգիպէօյի-ընանի «Հրեղէն սիւն»ը, թէեւ կրօնական տարօրինակ ըմբռնումներով սակայն բարոյական ցուր մ'ունէր օգտակար: «Սահակ-Մեսրոպ» որ Սիւրիոյ մէջ կայծկլտում մ'ունէր հայկական, ուր դժբախտաբար օտար լոյսեր ստուեր կը սփռեն: «Հայ դպրոց»ն Եգիպտոսի ամայութեան ովա-սիսը, ուր այնքան անկեղծ թափով կը նուիրուէր ուսուցչական մարմինը հայ

դպրոցն և հայ ընտանիքը շէնցընելու՝ գրի և կրթութեան այդ բեմով: «Փարոս Հայաստանի» դադրած է երկար ատեն, որ վերջապէս, իր պայքարներով և սայթաքումներով հանդերձ հայ գրի, հայ մատենագրութեան նշոյլներ կ'արձակէր: Դաշնակցութեան փարիզեան «Դրօշակ»ն ալ դադրեց է ծածանելէ:

Ո՛րքան ցաւալի է լսել թէ «Հայ Սկստ»ը փարիզի մէջ իր արշալոյսին իսկ կը խաւարի. և ամերիկեան «Հայ վաստակ»ը ինչպէս է անյարիր. այն որ այնքան կարեւոր դեր մը կը կատարէր իր ընտրած արուեստի և տնտեսութեան կարեւոր մասնագիտութեան մէջ:

Բայց դեռ կը շնչեն ոգեվարի բայց անվհատ ճիգով և իրենց խունկը կը վառեն հայ գրի բազնին վրայ Յունաստանէն՝ նոր «Փոսէ»ը, «Երիտասարդ հայտնի» Պէյրութէն՝ նոր գրողներու գնահատելի տողերով, ու՛ր փարիզէն Զ. Ռ. Մ. ի «Երկունք»ը խիզախ և Պրն. Ա. Զօպանեանի «Անահիտ»ը, որ «դեռ ընելիք ունի» մանաւանդ այս անանկ շրջանին, թէ՛ որպէս գրական մթերանոց և թէ՛ բեմ՝ ուր կը մարզուին հիններուն ցով նորեր. և Մ. Ռ. Ն. Ա. միութեան «Տեղեկատու»ն և Պրն. Մարաշլեանի մանկական «Պարտեզ»ը (Փիլովտի):

Հուսկ «Հանդես ամսօրեայ» որ իր յատուկ դերով հայ բանասիրութեան նուիրուած՝ հայ մտքի և քաղաքակրթութեան դատը կ'ուսումնասիրէ:

Ասոնց ցով, աւելի կենսունակ, կ'ապրին ամերիկահայ մամուլին մէջ «Հայրենիք» որպէս գրական մեծ հանգրուան, «Կոյնակ» որ հայ ընկերական զանգուածին կենցաղագիտութիւն, կրթութիւն և գաղափար ներշնչելու պաշտօնն է ստանձնած. և «Արփի» որ ձեռնհասօրէն կրնայ հայ կրթել մեր նոր սերունդը՝ գովելի և կազմակերպուած իր ծրագրով: Փարիզէն վրացեանի խմբագրած «Վեմ»ը որ պատմական-գրական հասուն նիւթերով կը փայլի. և «Զօպ»ը որ Հայաստանի շինարարական և գրական կեանքի յաղթական փողն է:

Ս. Յակոբեանց «Սիւն»ը, ուր մատենագրական՝ բանասիրական ճիւղը կը զարգանայ գրական փորձերուն հետ՝ որ հոն կ'երեւին: «Հայ խօսակ» որ Կ. Պոլսոյ անապատը կը զուարթացնէ իր կրօնական և գրական էջերով. ու անոր հետ Անթի-լիասի «Հասկ»ը որպէս կրօնական տեղեկատու և խրատիչ. և Հայ կաթ. Պատրիարքութեան «Անտիք»ը որ իր Գ. տարւոյն՝ կրօնական յօդուածներէ, թեմական տեղեկատուութիւններէ զատ պատմական ու բանասիրական նշմարներ ալ կու տայ:

Չանց կ'ընենք ակնարկելու կրօնական հայրենակցական միութեանց թերթիկներուն, արձանագրելով սակայն գովեստի և խրախոյսի անկեղծ տողեր «Massis» ի (անգլիերէն) զոր իր անձնական զոհողութիւններով կը խմբագրէ Պրն. Ա. Սաֆրաստեան, դիտումն ունենալով Եւրոպայի ճանչցնել հայ ցեղն իր ներկայ և հինաւորաց քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ: Պրն. Սաֆրաստեան միակն է այժմ այդ ճամբով աշխատող և միակ ներկայացուցիչ. ուրախ ենք որ Կ. Պոլսի մամուլն ալ արժանի դրուատիքն ըրաւ 50դ պրակի լոյս տեսնելուն առթիւ:

Բայց չմոռնանք նոր կայծերն ալ մեր մամուլին:

Ուրախութեամբ կ'արձանագրենք Պուրէշի «Արի»ն (1934) որ բողոքովին հայաշունչ է. Պէյրութի «Հայ պատանի»ն (1934) որ կրթական-բարոյական ու գրական լաւ ուղղութիւն մ'ունի. Պրն. Ժ. Արիկեանի «Անկախ խոհեր»ը (թ. 1. 1934, Ապրիլ 24) որպէս անհատական պարբերաթերթի ձեռնարկ, առաջադրելով «ուսումնասիրելու մեր հին ու նոր պատմութիւնը մանաւանդ ժամանակակիցը՝ անկէ դասեր առնելու մեր ապագայ գոյութեան համար» ինչպէս կ'ըսէ հեղինակը: Ուշ զննեց Գասպար Ղեւոնդեանի՝ որ Մարտէյէն կը գոչէ «Չայն կ'ուզեմ», «որովհետեւ իմ նմաններուս հանդէպ ունեցած նուիրական պարտականութիւնս չկատարած՝ մեկնիլ չեմ ուզեր այս աշխարհէն»:

ու՝ « անազանք » ով մը կը մատնանէ
« Հայուն սպաննացող վտանգները » այ-
սինքն Ա. Համաշխ. տնտես. տագնապ...
Բ. Վատասերում. և Գ. Ապագայնա-
ցում » ու կը փնտռէ « միջոց և դար-
ման » տենչալով որ հայ կեանքին մէջ
առաջ գայ « շարժում մը իրարհասկացո-
ղութեան... կեանքը շատագոյն կերպով ա-
պրելոյ գաղտնիքը սորվեցնէ ամէն անհա-
տի » ամէն հայու, քանի որ ան « մեռնիլ
չուզող միակ ազգն է » : Հուսկ պիտի նշա-
նակենք անունը « Հայ-Բոյժ » ի՞ որ պիտի
ծնի տարւոյս Հոկտ. 1-ին, խմբագրու-
թեամբ Բժ. Շ. Այվազեանի՝ փարիզէն :

Տեղն է հոս թուղթիկ ակնարկ մը նե-
տելու հայ լրագրութեան՝ գրական տեսա-
կէտով : Ամօթ ու ցաւալի է ըսել որ շատ
էջեր նուիրուեցան կուսակցական պայքա-
րի՝ զգուցեցնելով ու պատռտելով սիրտը մեր
խեղճ ժողովրդեան :

« Յառաջ » համեմատութիւն նուազ տուողն
եղաւ՝ Ա. Սրապեանի, Արտաշէսի եւն քեր-
թուածներով, Նարդունիի գրութիւններով,
ինչպէս հայերէն (աշխ.) արձակիկ շուրջ են :

« Ազգարար » ջանաց իր « մաքսանենք » ի
պատուաւոր խոստումը կատարել՝ Բ. Քէ-
չեանի « Երգիծական ուրուագիծեր » ով,
Հ. Սարգիսեանի ակնարկներով հայ բեմին,
և ընդարձակ բաժին մը Պէրպէրեանի դամ-
բանին կառուցման առիթով :

Չափաւոր բաժին մ'ունեցաւ նաեւ « Ա-
րեւիք » : Շիրվանզադէէն հատուածներ, Լեո
կամարի կծու և հասարակ երգիծական-
ները, Ա. Յովհաննէսեանի Հայ-Թուրք
լեզուններու զրացնութեան ուսումնասի-
րութիւնը եւն : Մինչդեռ « Մշակ » քաղա-
քականէն շատ աւելի բարոյական, ազգա-
գրական էջեր ու բանավէճեր տուաւ :

Հակառակ իր կուսակցական ծայրայեղ
նկարագրին՝ « Յուսարբեր » ամէնէն աւելի
լայն ու թարմ էջերը նուիրեց : Անշուշտ
ուշադրութենէ չվրիպեցաւ Օշականի « Մնա-
ցողդաց »-ը, Ա. Ն. ի « Վանահօր աղաման-
ղը » : Պիւտարքոսի « Զուգակշիռ »-էն աշ-
խարհաբար թարգմանուած հատընտիրը՝
մեր ազգին հետ կապ ունեցող :

Բ. Թաշեանի ընդարձակ յօդուածաշար-
քը « Մեր պատմիչները և մեր պատմու-
թիւնը », ուր երբեմն միակողմանի տեսա-
կէտներէ կը տարուի հեղինակը, և մաս-
նական ու անձնական թերիններէն ընդ-
հանուր հետեւանքներ կը հանէ, յանդուգն
վճիռներ արձկելով հարցերու վրայ որոնք
չափէն աւելի բարդ են, ինչպէս կրօն-
քի և պետութեան յարաբերութիւնները :
Միայն հեթանոս պետութեանց մէջ, ուր
կրօնապետ և իշխող նոյն անձն էր, տեղի
չէր ունենար ընդհարումը երկուքին : Նոյն
թերին զոր, օր. փաւստոսի մէջ կը տեսնէ
կրօնականին կողմը բռնած՝ սեւ գոյներով
նկարելով Արշակունի յետին պայագատնե-
րը, ինք կը գործէ հակառակ ուղղութեամբ՝
պախարակելով Լուսաւորչի տղուն : Յետոյ
ի զուր է մեղադրել ու պահանջել մեր
կրօնականներէն այն՝ որուն և ոչ ստուերը
թողած են աշխարհիկ դէմքերը :

Հուսկ Գ. Միսիթարեանի « Մեր բա-
նաստեղծները » երկար և լուրջ ուսում-
նասիրութիւնը, ուր հեղինակը գրեթէ տրա-
մագծօրէն հակադիր կողմը կը բռնէ Օշա-
կանի : Կը ծանրանայ մեր երէկի գրական
անուններուն՝ Մեծարեանի, Վարուժանի,
Սիամանթոյի և Տէրեանի վրայ : Վիճելի
կը մնայ դերը զոր կու տայ Սիամանթոյի՝
իրբեւ արձակը կոտորոյ : Մեծարեանի մա-
սին իր հիացումն ըսել կու տայ « Թերեւս
մեծագոյնը հայ բանաստեղծներուն, իրբեւ
զգայնութիւն և խառնուածք » :

Մամուլի վրայ մեր թուղթիկ ակնար-
կին պիտի կցէինք՝ տպագրութեան խեղդանք
մեզի զրկուած երկու գրութիւն. մին Պրն.
Իրազեկի « Մի ցաւալի թիւրմացութիւն »
որ ըստ իրեն տեղի ունեցեր է Պրն. Վրա-
ցեանի կողմէն իր յօդուածի կրճատումով
(« Վէժ »-ին մէջ) : Ատով կը պատասխանէ
մեր յօդուածին (Բազմավէպ 1934, Թ. 1.
էջ 42-46) ինքզինք չըմեղելով և զմեզ
մեղադրելով :

Երկրորդը Պ. Ա. Երեմեանինն է « Բացար-
ձակ ստախոսութիւն » ընդդէմ Պ. Իրազեկի
զրպարտութեանց, որոնք գրուած են « Ա-
լիք »-ի և « Վէժ »-ի մէջ :

Հոս ալ հարցը հայ քաղաքի վրայ է,
այսինքն « հայերէն առաջին տպագիր պիե-
սի » մասին : Թէեւ չենք կարող ոչ մէկն
և ոչ միւսը հրատարակել տեղւոյ անձ-
կութեան պատճառաւ, ինչպէս և կրկին
վէճ չբանալու, սակայն խորապէս գիտա-
կից հարցին, պիտի ըսենք թէ արդար չէ
Պրն. Իրազեկ իր խծածանքներով մեր դէմ
և զուր կասկածներով և զրպարտութիւն-
ներով Արամ Երեմեանի դէմ :

« ՀԱՆՐԱՅԻՍ ԱՄՍՕՐԵԱՑ » (Յունաստ-Յու-
լիս) (1-7) - Տարւոյս երեք պրակները իրենց
մէջ խտացուցած են բանասիրական կա-
րեւոր նիւթեր : Ահա անոնց ամփոփումը :

Հ. Ակինեան՝ նախորդ տարիէն շարու-
նակուած « Մովսէս Գ. Տաթևացի կաթո-
ղիկոսի կեանքն ու գործունէութիւնը » կ'ու-
սումնասիրէ. և այս անգամ յատկապէս
« Յարաբերութիւնը Էջմիածնի կաթողիկո-
սին » Աղթամարայ, Գանձասարի և Սոյ
կաթողիկոսներուն հետ և այլ կաթողի-
կոսակիցներու հետ », ուր մանրամասն են
և անաչառ՝ նկարագրին և ծալքերը լե-
հահայոց կրօնական հարցին, մէջբերում-
ներով Սիմէոն դպրի ողբերգական տողե-
րուն և դիւանական թուղթերու : Հ. Ակի-
նեան իրաւամբ կը դատապարտէ Նիկիոյ՝
որ զուրկ էր հայկական մտայնութենէ,
Մեղիսեղեկ կաթ. որ երկպառակութիւն
ցանեց, Գր. Կեսարացի՝ որ ջուր տուաւ
և խաչատուր վրդ. որ աճեցուց : Աղետալի
եղաւ ժողովրդեան ընդհարումը Նիկիոյ
հետ՝ որ ի դերեւ հանեց միաբանութեան
և սիրոյ այն երկուստեք սրբազան ջան-
քերը՝ զորս ունեցան Ուրբանոս Ը. Ս. Գա-
հանայապետ և խաղաղասէր Մովսէս կա-
թողիկոս, ինչպէս յայտնի է փոխադարձ
իրարու գրած նամակներէն : Յաջորդով
(Մայիս-Յուլիս) Հ. Ակինեան « Յարաբե-

րութիւններ Հռոմայ եկեղեցւոյն հետ »
կը շօշափէ դարձեալ կրօնական միու-
թեան հարցը, մէջբերելով Հայ կաթողի-
կոսներու և Հռոմի Ս. Փահանայապետներու
փոխադարձ նամակներն ուր կը ծեծուին
Ս. Բաժակին մէջ ջուր խառնելու, « Որ
խաչեցար » ի և Գաղկեդոնի հարցերը, սի-
րոյ և Միաբանութեան փորձերը նաեւ
Մեղիսեղեկի կողմէ և Գր. Կեսարացւոյ մո-
լեռանդ ու հերձուածամիտ գրութիւնները :

Հ. Ակինեան ուրիշ յօդուածով մը (Յուն-
փետր.) կու տայ « Յովհ. Ոսկերեանի Ե-
սայեայ մեկնութիւնը հայ մատենագրու-
թեան մէջ » ուր կը խօսի այդ գործի ցիր
ու ցան հատակոտորներու մասին, և մա-
նաւանդ այն նորագիտներուն որ երեւ-
ցան անցեալ տարի « Սիոն »-ի մէջ : Յօ-
դուածին վերջը՝ Հ. Ակինեան ուրախու-
թեամբ կ'աւանդէ մեզի « Թէ կը պատրաս-
տուի տպագրութեան Յովհ. Ոսկերեանի
թեոաղոնիկեցւոց Ա. և Բ. թղթերու Մեկ-
նութիւնը, որմէ մինչեւ այսօր քանի մը
մանր հատուածներ միայն ծանօթ էին
տպագրութեամբ » :

Հ. Ակինեան Գ. և Դ. պրակներուն մէջ
(Թ. 1-2 և 5-7) կը շարունակէ մեզի տալ
Լեհացի Սիմէոն դպրի « Ուղեգրութիւն »-ը.
Բ. պրակով « Հոովմ » Բարեկենդանի և
Չատկի շրջանին : Հետաքրքրական են մե-
ծապէս Հրէից մասին գրածները կրօնա-
կան տեսակէտով. ինչպէս նաեւ անոնց
տխուր վիճակը կենցաղի կամ արուեստի
և շահի տեսակէտով՝ որ օրուանս կացու-
թեան կը զուգադիպի մասամբ : Ճաշակ
մը տալու համար ընթերցողին՝ այդ պատ-
մական ու զուարճալի գրութեան, ստո-
րեւ կ'օրինակեմ քանի մը տող : Հոովմէն
յետոյ կ'անցնի « Fiorenza » եւն : Մայիս
- Յուլիս թուին մէջ Սիմէոն դպրի դիտում

1. « Այլ և եստախ է Գոանկաց երկիրն զանաւթ կամ
արվեստ բանել Հրէից, ո'չ պիտալ, ո'չ խանութ նստիլ,
և ո'չ այլ ինչ, բայց միայն հին ու մին ծախել, էսքի-
նութիւն առնել, ո'չ մաքս ունել, ո'չ էմութիւն, ո'չ կոմ-
րուկ և ո'չ այլն, որպէս ի Լէհ կամ ի Տաղկաստան.
զի (այսինքն) ի Լէհ » զամենայն ինչ ի ձեռս իւրեանց

ունին և զաֆտ են արել. զի պիղծցն ինչ բան խառ-
նին՝ պարագաթ չի մնալ, զի ծուռ և զալպ են. և վասն
այն աշխարհն այն (Փոանկաց) փաց է և մացուր : Այլ
և Թէմպէն ունին Հրեայց որ մեծամեծ սարքդի փաթ-
թեն ի զուլիսն՝ չավուշի նման, բայց ոչ սպիտակ, այլ
դեղին » եւն (Յուն-փետր. էջ 65) :

ունի Ուխտագնացութեան դէպի Երուսաղէմ. նախ կ'անցնի Կ. Պոլիս, յետոյ (1614, Օգ. 14ին) կը մեկնի Աղեքսանդրիա. կ'անցնի Գահիրէ, կը նկարագրէ զայն, ինչպէս նաեւ խալոսկերը, ֆէյսաներն ու իրենց բարք ու կենցաղը, տեսնակա՛ն պայմանները, երկրին բերքն ու հիւանդութիւնները եւն: Սիմէոն դպրի եւրեւմէր Եգիպտոսի մէջ 1600ին՝ ներկայ տեղական գաղութին շատ հետաքրքրական ծանօթութիւններ կու տայ. այդ դիտումով է որ «Յուսարեր» «Հանդէս ամսօրեայ»էն առած մաս առ մաս կը հրատարակէ Եգիպտոսի վերաբերեալ էջերը: (Տես 1934, Օգ. Թ. 110 և յաջորդները):

Հ. Ալիսեան ուրիշ յօդուածով մը (Թ. 5-7) մեզի կ'աւետէ Թէ 1925ին Երեւանի Պետական Թանգարանի Թ. 870 Ձեռագրին մէջ գտած է Թէոնի աղեքսանդրացւոյն «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» գործին հայերէնը, ըստ իրեն՝ Թարգմանուած Չ. դարուն վերջերը: Ապա «Թոռնիկեանց ճիւղագրութիւնը» (Թ. 3-4) և «Թոռնիկեանց ի Սասուն» (Թ. 5-7) և «Սանոսեանց» (Թ. 5-7) բոլորն ալ պատմական ուսումնասիրութիւններ: Մեծապէս շահագրգռիչ է «Հին Երեւանը» (Թ. 5-7) Երուսաղէմ Շահագրգի նոյնանուն գործին հրատարակութեան առիթով: Բանասէր Հայրը տեղագրականէն զատ յօդուածին մէջ ամփոփած է դէմքեր, դէպքեր և պատմական յուշեր որ ուղղակի կապ ունին մեր հայրենիքի ներկայ մայրաքաղաքին հետ, Երեւանի՝ որուն անունը կը յիշուի 607 Թուականէն սկսեալ: Հուսկ Հ. Ալիսեան կու տայ համառօտ գծեր կեանքէն ու գործէն ողբ. «Թ. Թորամանեան»ի (Թ. 3-4):

Հ. Ա. Խըրլազեան տարւոյս երեք պրակներով (Թ. 1-7) Յովհ. Այվազովսկի ծովանկարչին շուրջ իր հմուտ ուսումնասիրութիւնը կ'աւարտէ:

Սարուխան ունի Հանդէսին մէջ շարունակեալ «Վրաստան և Հայերը» (Թ. 1-2) յետոյ (Թ. 3-4-ի մէջ) կը սկսի մեզի տալ «Բեղգիա և Հայերը» պատմական նոր ուսումնասիրութիւն մեր հին հայ Գաղթականութեանց Եւրոպայի մէջ: Ուրախ ենք այս նոր ձեռնարկին մասին՝ որ կը յաջորդէ իր նախապէս տուած պատմական գործին «Հոյսնդան և Հայերը ԺԶ-ԺԹ դարերում» (տես Հ. Ա. 1926, 1927 և 1928 տարիներուն մէջ): Ներկայ ուսումնասիրութիւնը, յետ նախաբանի մը, կը սկսի հայկազն Ս. Մակարով՝ որ ԺԱ. դարուն հիմ կը դնէ պիճիահայ գաղթականութեան, ինչպէս կը գրէ Չամչեան:

Սաֆրաստեան Ա. կը շարունակէ Խոյթ-Բոնաշէն գաւառներու մասին իր տեղեկագրութիւնները (1. 2 և 5-7). ողբ Հ. Յ. Տաշեանէն կայ նշխար մը «Թէ ինչպէս կազմուեցաւ հայ ազգը», Էսապալեան Պ. ունի «Հայկական Թեմերու սկզբնաւորութիւնն ըստ Յ. Մարկուարտի» Թ. (3-4) և «Հայերը մարդաբանական տեսակէտէ» (Թ. 5-7), և Mankowski «Արուեստը հայ գաղութներու մէջ»: Հուսկ քանի մը գրախօսականներ, ինչպէս Հ. Գր. Հէպոյեանինը «Եկայց հաւատացեալը»ի շուրջ (Թ. 3-4) ձայնագրուած և ուսումնասիրուած հրտ. Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեանէ, եւն:

Հայագիտական արժէքաւոր նիւթերը անգամ մ'ալ կը զգացնեն մեզի կարեւորութիւնը «Հանդէս ամսօրեայ»ի, որուն գիտակից հայութիւնը պարտաւոր է նաեւ աջակցիլ, քանի որ ներկայ պայմաններուն մէջ, ինչպէս ազնիւ բարեկամ մը մեզի կը գրէր «Բազմավէպ»ի հրատարակութեան մասին, նոյնը կրնանք ըսել իրաւամբ նաեւ «Հանդէս ամսօրեայ»ի խմբագրութեան Թէ «Նիւթական ճնշիչ պայմաններուն տակ ձեր ըրածը իրապէս հերոսութիւն է»:

Հ. ԵՂԱ ՓԵՂԵԱՆ

ՌՈՒՍԱՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

(ՍԿՁԲԻՑ ՄԻՆՁԵՒ 70-ԱԿԱՆ ԹԻԱԿԱՆԸ)

ՊԱՏՄԱ - ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես Բազմավէպ 1934, էջ 225)

ԹԱՏՐՈՆԸ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

1860 թի:

Վաթնական թւական: Դա այն շրջանն է, երբ Թիֆլիսի միակ փառաշէն թատրոնում՝ Պամամշեանի քարանսարայի կենտրոնում դերասանական օտար լաւագոյն խմբերը բեմադրում են իտալերէն օպերաներ և ուսերէն ու ֆրանսերէն կատակերգութիւններ, որոնց սիրով յաճախում են նաեւ Թիֆլիսի հայ հասարակութեան տարբեր խաւերը, զխաւորապէս վերին դասը:

Ռոմանտիզմի, սիմբոլիզմի, նատուրալիզմի և իմպրեսիոնիզմի շրջանն է դա: Գրական այդ տարբեր ուղղութիւնները զրսեւորում են Թիֆլիսի օպերային և թատրոնական բեմերի վրայ:

Այդ ներկայացումները մեծ ազդեցութիւն են ունենում ժամանակի առաջադիմական ձգտումներով ու գաղափարներով տոգորւած երիտասարդների վրայ և խթան հանդիսանում, որ հայերն եւս հիմնեն իրենց ուրոյն թատրոնը: Եւ ահա շուտով Թիֆլիսի հայ թատրոնի պարզած դրօշի տակ համախմբւում են թատրոնական գործի առաջադիմութեան նախանձախնդիր ժամանակի կուլտուրական ոյժերը: Դարձեալ երեւան են գալիս ամենաակտիւ, եռանդուն և գործունեայ հին գործիչները — Մի-

քայէ Պատկանեան և Յակոբ Կարինեան, որոնք ոչ միայն նոր պիէսներ են գրում կամ թարգմանում, այլ և Թիֆլիսում հիմնում են թատրոնական բեմեր, որոնց դրօշի տակ համախմբւում ժամանակի թատրոնասէր երիտասարդներից, կազմակերպում են դերասանական առանձին խմբեր և բեմադրում նորանոր պիէսներ: Ինչ ուղու վրայ են դնում, սակայն, նրանք թատրոնական արուեստը, որն է այդ թատրոնական բեմերի ստեղծագործական ուրոյն դէմքը:

Թատրոնական երկու գործիչները կանգնում են երկու տարբեր գծերի վրայ, թատրոնական կուլտուրան առաջ տանում էապէս իրարից տարբեր երկու զխաւոր ուղիով:

Կարինեան իր թատրոնական գործունէութեան զխաւոր կենտրոնը դարձնում է Ներսիսեան հին ուսումնարանի մեծ և լուսաւոր դահլիճը: Այնտեղ նա հիմնում է թատրոնական բեմ, ապա իր շուրջը համախմբւում Ներսիսեան հոգեւոր դպրոցի որդեգիրներին և նահանգական գիմնազիայի մի քանի թատրոնասէր և ընդունակ ուսանողներին, կազմում է դերասանական առանձին մի խումբ: Այդ խմբով էլ նա բեմադրում է միայն պատմական պիէսներ, զբաղւում գերազանցապէս կեղծ — կլասիկ դրամաների բեմադրութեամբ, ներկայացնում է միայն հայ ժողովրդի հին, պատ-